

Piarres Larzabalen antzertiaren harrera hego Euskal Herrian

**La acogida del teatro de Piarres Larzabal en la Euskal
Herria peninsular**

**L'accueil fait au théâtre de Piarres Larzabal en Pays
Basque Sud**

**The treatment dispensed to the theatre of Piarres
Larzabal in the peninsular Basque Country**

URKIZU, Patri
Euskaltzain urgazlea. UNED

Noiz jaso: 2016-02-16
Noiz onartua: 2016-04-28

Euskera. 2015, 60, 2. 585-616. Bilbo
ISSN 0210-1564

Piarres Larzabal (Azkaine 1915–Zokoa 1988) antzerkigilearen zenbait bizitza zertzeladaren ondoren, honen antzerkien sailkapenen (Xarritton, 1984; Etxeberria, 2008) berri hala nola argitaratutako edizio ezberdinena ematen da. Hauek euskalkiz nola aldatu zituzten, hots, lapurteratik gipuzkerara Manuel Lekuonak eta Luis Villasantek. Eta Lapurdiko antzertaldeez aparte nolako harrera egin zioten Gipuzkoako teatro talde ezberdinek (Ordiziakoak, Donostiako Eusko Iztundekak eta Jarraik, Allerru Lezokoak, Goaz Debakoak...) baina bereziki Oiartzungo Intxixuk bere kasa moldatuz haren pastoral berria. Dena den kontsidera daiteke edizio kopurua kontuan harturik eta ikuskizunaren arrakasta *Matalas* dela gailurra, non drama historiko honetan Larzabal Matalasekin identifikatzen den. Hierarkiari aurre egiten dion apaiza. Boterearen bortizkeriaren eta injustiziaren kontra altxatzen den herriaren ahotsa.

Hitz-gakoak: literatura, teatroa, Euskal Antzertia, Euskal Teatroaren harrera, pastoralak, Piarres Larzabal.

Después de apuntar algunos datos sobre la vida de Piarres Larzabal (Azkaine 1915–Sokoa 1988), se da a conocer como ha sido clasificado su teatro por varios autores (Xarritton, 1984; Etxeberria, 2008). Posteriormente el autor aborda la publicación de las diferentes ediciones de las obras de Larzabal. Cómo fueron adaptados del dialecto labortano al guipuzcoano por Manuel Lekuona y Luis Villasante. Aborda también, cómo a parte de las compañías teatrales de Lapurdi, cómo fueron acogidas sus obras por las diferentes compañías guipuzcoanas (las de Ordizia, Eusko Iztundea y Jarrai de Donostia, Allerru de Lezo, Goaz de Deba...) pero particularmente la compañía Intxixu de Oiartzun, haciendo una adaptación de su nueva pastoral. De todos modos, se puede considerar, teniendo en cuenta el número de ediciones y el éxito del espectáculo, *Matalas* sería la cima de su éxito. En este drama histórico Larzabal se identifica con *Matalas*. El cura que se enfrenta a la jerarquía, la voz del pueblo que se enfrenta a la violencia y la injusticia del poder.

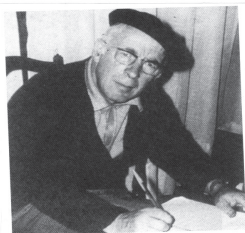
Palabras clave: literatura, teatro, Teatro Vasco, acogida al Teatro Vasco, pastorales, Piarres Larzabal.

Après quelques informations sur la vie de Piarres Larzabal (Ascain 1915–Socóa 1988), on a expliqué comment quelques auteurs ont classifié son théâtre (Xarritton, 1984 ; Etxeberria, 2008). L'auteur évoque ensuite la publication des différentes éditions des oeuvres de Larzabal. Comment elles furent adaptées du dialecte labourdin au dialecte guipuzcoan par Manuel Lekuona et Luis Villasante. Il explique aussi, mises à part les compagnies théâtrales labourdines, comment ses oeuvres furent accueillies par les différentes compagnies guipuzcoanes (celle d'Ordizia, Eusko Iztundea et Jarrai de Saint-Sébastien, Allerru de Lezo, Goaz de Deba...) et plus particulièrement la compagnie Intxixu d'Oiartzun, qui fit une adaptation de sa nouvelle pastorale. Quoi qu'il en soit, on peut considérer, étant donné le nombre d'éditions et le succès du spectacle, que *Matalas* a atteint le sommet du succès. Dans ce drame historique Larzabal s'identifie à *Matalas*. Le curé qui affronte sa hiérarchie, la voix du peuple qui fait face à la violence et à l'injustice du pouvoir.

Mots-clés: littérature, théâtre, Théâtre Basque, accueil du Théâtre Basque, pastorales, Piarres Larzabal.

After giving some information about Piarres Larzabal's life (Askaine 1915 – Sokoia 1988), the author explains us how his theater was classified (Xarritton, 1984; Etxeberria, 2008). Later on, the author deals with the publication of different editions of Larzabal's works, and how these ones were translated to Gipuzcoan dialect by Manuel Lekuona and Luis Villasante. Besides the labourdian theatre companies, he also analyzes how his works were welcomed by different gipuzcoan companies (from Ordizia, Eusko Iztundea and Jarrai from Donostia, Allerru from Lezo, Goaz from Deba...) but particularly the company called Intxixu from Oiartzun, making an adaptation of his new pastoral. Anyway, taking into account the great number of displays and the success of the spectacle, we can consider *Matalas* as the summit of this success. In this historical drama Larzabal identifies himself with Matalas, priest who fights against the hierarchy, and the voice of the people who fights against the violence and the injustice of the power.

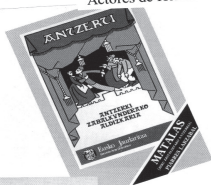
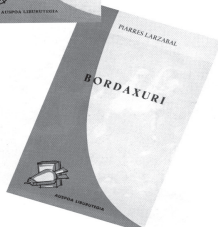
Keywords: literature, theater, Basque Theater, reception to Basque Theater, pastorales, Piarres Larzabal.

Pierre Larzabal (1915-1988)

Actores de Herriko Bozak

Tres ediciones del teatro de P. Larzabal :
Matalas, Hilla esposatu y Bordaxuri

*Labaien eta Larzabal jauneri, Hego eta Iparreko euskal antzertiaren bi
habe nagusiei, esker onex.*

Euskadiko Antzerti zerbitzuak 1984an eskatu zidanean Euskal Antzertiaren erakusketarako burutu nezan *Euskal Antzertia* liburua ez nuen inolako dudarik izan eskaintza egiterakoan. Gogoan dut ere nola erakusketa hau San Telmo Museoan Manuel Lekuona, Ramon Labaien, eta Eugenio Arotzenarekin batera aurkeztu ondoren, Baionako Euskal Erakustegian ere presentatu zela, eta nik hitz batzuk egin nituelarik Jean Haritschelhar bertako zuzendariaren eta besteren batzuen gibeletik, mintzatu nintzela nazioen lehiaz eta etsenplu emateaz,

Jakes Belaren hitzak gogoratu. Joseba Arregi, garaian Kultur kontseilari zenak, ohiko harro puntuaz galdetu zidala ea ni nor nintzen mintzatzeko han, erantzun niolarik esposizioaren eta liburuaren egilea nintzela. Erakusketa hau Euskal Herrian zehar agertzeko eta ikusarazteko pentsatua zenez gogoan dut Donostia eta Baionaz aparte Bilbo, Oñati, Maule eta beste norabait ere eraman zela.

Baina ez zen hura lehen aldia aipatzen nituela Labaien eta Larzabal, zeren eta hamar urte lehenago, 1975ean Agora saiakera saria irabazi nuenean *Euskal Teatroaren Historia* lantxoarekin lehen oin oharra Piarres Larzabali eskainia nion aipatuz zioena *Gure Herria* aldizkarian teatroaren sorreraz: *antzertilaritza gizona bezain bat adintsu da eta nolakoa den jendetzaren bizibidea halakoa izaiten da heien antzertia eta jendetze bakoitzak ukan dituen gorabeheren gatik antze haroa ezta denetan bertenoran azaldu.* (1966: 209)

Aipatzen nituen ere noski, Labaienek hamar urte lehenago, 1965ean hain zuzen, eskaini zizkion lerroak *Teatro éuskaro. Notas para una historia del arte dramático vasco*, eta *Teatro éuskaro. Entrevistas, Reseñas, Crónica. Catálogo de obras dramáticas* liburu bikoitzean. Hemen jasotzen zuen *Egan* aldizkarian 1957an idatzitako artikulua «Euskal Teatroa»-z, non beste zenbait egile eta obren artean honela aipatzen digun azkaindar apaiza:

Tokiz aldatuaz pozik ikusten dugu Larzabal Piarres Zokoa´ko apaiz jauna beti gogor ari zaigula teatrogintzan.

«Urriki latza», «Iru lagun» ta «Bereterretxe» antziñako histori mingarria ederki tajutu ditu teatrorako. Hazparren´go talde bikañak ikasi ta agertu dituzte lan eder auk. Lenengo, beren sorterrian, ta gero Bayona, Donibane Lohizune, Garazi, Heleta eta beste erri askotan. Hazpandar neska-mutillak garaille gelditu zaizkigu beti ta txapela kenduaz, agur egiñik, emendik ere, txalo eskuz ta biotzez jotzen diegu. (1965: 147)

Halere, geroxeago ezagutu nuen pertsonalki. Iheslari abertzaleak gero eta gehiago izanez Iparraldean, Telesforo de Monzon eta Angel Arregi adiskideekin muntatu zuen «Anai-Artea» 1969an, euskal errefuxiatu politikoei laguntza eskaintzeko sortutako erakundea. Gose greba batean parte hartu zuen, Hendaiako Santa Ana elizan, Frantses Gobernuak 1979ko urtarrilean ihesliarren kontra hartutako erabakiagatik sartu baitziren protestan 1979ko

abuztuaren 20an 35 lagun. Eta hementxe izan nintzen berarekin hitz egiten egoeraz eta pittin bat teatroaz ere. Garai hartan Lezoko alkate nintzen.

Beraz itzuli gaitezen Larzabalen antzerkigintzara eta aurkez dezagun bere obra eta Hegoaldean izan zuen harrera. Ohartzen gara eta ikusten dugu aski goiz argitaratzen *Egan-en Okilomendi Jaun Mera* (1952), eta Koldo Mitxelena bere *Historia de la Literatura Vasca*-n dioela:

Lo más destacado es seguramente la abundante producción del sacerdote Pierre Larzabal, que se mueve con igual desembarazo en la comedia y en el drama: *Okilomendi jaun mera, Urriki latza, Iru lagun, Bozak, Senperen gertatua, Etchahun*. Es un teatro sin audacias, voluntariamente apartado de cuanto pudiera desconcertar a un auditorio sencillo, pero sabiamente construido en su sobriedad, lleno de vida y de carácter. (1960: 152)

Antonio Zavala Auspoa bildumako zuzendaria hasiko da argitaratzen Manuel Lekuona eta Luis Villasante apez eta fraidearen laguntzaz bi euskalkitan, alegia, lapurteraz eta gipuzkeraz, *bitara* hitzaurrean dioten bezala, azkaindarraren teatro lanak.

Koldo Mitxelena Kulturunean dagoen Antonio Zavalaren artxiboa aztertuz gero, eta espero dezagun lehenbailehen ongi katalogaturik egotea osorik eta agiri funtsezkoenak digitalizaturik, hala nola Koldo Mitxelenaren funtsa, ohartzen gara bertan daudela mekanografiatuak ez bakarrik Auspoa aipatu bilduman moldiztegiratu zituen bost obrak (ikus zerrenda aurreraxeago), baizik eta beste multzo aski interesgarri bat. (KM nº 694317). Mekanografiatuak dauden testuak ondoren emango ditugun zenbaki hauei dagozkienak dira: 4, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 30, 31, 35, 38, eta 40.

Interesgarri dira, noski, eskuz idatzitako kopien oharrak, idatzitako urtea ere seinalatzen baitzaigu, eta edizioan titulu ezberdina hartu dutenak ere bai. Hala Manuel Lekuonak itzulitako *Hila esposatu*, lehen itzulpen saioan *Illa senar* bezala ageri da. Halaber *Senperen gertatua* besteetan *Urriki latza* bezala edo *Damu latza* bezala ageri zaigularik. Ez dugu ematen zerrenda testuen idatzi urtearen arabera argitaratzearena kontuan hartuta baizik.

Piarres Larzabalen antzerki argitaratuak

1. *Irri eta nigar* GURE HERRIA 1934. / Elkar, 1991.
2. *Merkatutik* GURE HERRIA 1937. / Elkar, 1991.
3. *Okilomendi Jaun Mera* EGAN 1952 / Elkar, 1991.
4. *Etxahun* GURE HERRIA 1953. / Elkar, 1991.
5. *Muthil berri* GURE HERRIA 1960.
6. *Herriko botzak* Auspoa 1962 / Elkar, 1991.
7. *Bordaxuri* Auspoa 1962 / Elkar, 1991.
8. *Hiru ziren* Auspoa 1962. / Elkar, 1991.
9. *Senperen gertatua* Auspoa 1964 / Elkar, 1992 / Egin 1995.
10. *Orreaga* Goiztiri 1964 / Elkar, 1992 / Hiria 2010.
11. *Hila espos* Auspoa 1965 / Elkar, 1991.
12. *Orria 778* Antzerti 1983 / Elkar, 1992 / Hiria 2010
13. *Matalas* Antzerti 1984 / Elkar, 1992 / Azpeitia 1997 / Hiria 2010 / EGAN 2015.
14. *Mugari tiro* EGAN 1984 / Elkar, 1991.
15. *Sarako lorea* EGAN 1984 / Elkar, 1992 / Hiria 2010.
16. *Suedako neskatxa* EGAN 1985 / Elkar, 1992.
17. *Berterretx* EGAN 1985 / Elkar, 1991 / Hiria 2010.
18. *Ihauteriak* EGAN 1987 / Elkar, 1992.
19. *Aralar* EGAN 1989 / Elkar, 1992.
20. *Hamalau urte* Elkar, 1991.
21. *Piarres zozo* Elkar, 1991.
22. *Gerla urte* Elkar, 1991.
23. *Kontrabandistak* Elkar, 1991.
24. *Dendarietan* Elkar, 1991.
25. *Manex ohoretan* Elkar, 1991.
26. *Ferrando* Elkar, 1991.
27. *Eiherazainaren astoa* Elkar, 1991.
28. *Sehi berri* Elkar, 1991.
29. *Lau donadoak* Elkar, 1991.
30. *Xirrixti Mirrixti* Elkar, 1991.
31. *Nork hil du Oihanalde?* Elkar, 1991.
32. *Portu xoko* Elkar, 1991.

33. <i>Basabeltz</i>	Elkar, 1992.
34. <i>Lana eri</i>	Elkar, 1992.
35. <i>Paper mende</i>	Elkar, 1992.
36. <i>Ziri-ziri</i>	Elkar, 1992.
37. <i>Nor da hobenduna</i>	Elkar, 1992.
38. <i>Ibañeta</i>	Elkar, 1992 / Hiria 2010.
39. <i>Lartaun</i>	Elkar, 1992 / Hiria 2010.
40. <i>Roxali</i>	Elkar, 1992.
41. <i>Otsoak artaldean</i>	Elkar, 1992.
42. <i>Angles ginelarik</i>	Elkar, 1992.

Mekanografiatuak soilik

43. <i>Amerikanoaren ilobak</i>	KM, C-381 F-16
44. <i>Maitecharen ezkontza</i>	KM, C-379 F-9
45. <i>Inpernuko dirua</i>	KM, 091 ANT doc-67

Piarres Larzabalek aipatuak (Ed. P. Xarriton, VII. Oroitzapenak)

46. *Zirka Herrian*
47. *Ugarte gazia*
48. *Urchilotar horiek*
49. *Onyoketariak*
50. *Jaun kaputxin*
51. *Zakurrari lunetak*
52. *Hortz ateratzailea*
53. *Gure geroa*
54. *Edaria nagusi*
55. *Oraingo ezkontza*
56. *Torre Beltzeko ama*
57. *Aralarko pittika*
58. *Olaetako mandoa*
59. *Ama preso dugu*
60. *Makaiako Ganix*

- 61. *Kontrabandistaren alaba*
- 62. *Ziri-ziri*
- 63. *Oiloteian*

Isabel Etxeberriak aipatuak (2008)

- 64. *Intzolako bidean* (2008:178)

Kanpoan emateko pilota plazan (KM nº 694317)

- 65. *Lehen eta orain*
- 66. *Maritxu*
- 67. *Bihotz bero*
- 68. *Jauregiko alaba*
- 69. *Tuta-yotze*

Eugenio Arotzenak bildu eta Oiartzungo Udalean daudenak

Berrogeita hamar testu, jadanik denak aipatuak.

Ehundik gora direla idatzi zituen antzerkiak aipatzen du Larzabalek bakar, tamalez sakabanatuak daudenak hor nonbait, guk 45 bakarrik atzeman baititugu. Eta emankortasun hori zela eta Telesforo Monzonek goraiatzen zidan Sokoako apaizaren ugaria konparatuz gaztelaniazko teatroan hain eza-gun den Lope de Vegarekin, hau ere apaiza.

Nola sailka genezake multzo hau? Piarres Xarrittonek *Matalas* aurkeztean (1984: 9-10.) sailkapenari buruz mintzo zaigularik hauxe dio:

[...] Larzabalen antzerkiak eta ikusgarriak sailkatu nahiko direlarik, honelaxe egin ahalko dira:

1. **Komedia** edo ikusgarri irri-egiteko eta jostatzekoak, adibidez, «Merkatutik», «Okilomendi Jaun Mera», «Xirrixti-Mirrixti», «Portu-xoko», «Herrian bozak» edo «Lau donadoak», eta «Amerikanoaren ilobak».

2. **Tragedia** edo antzerki hunkigarri eta gogoetagarriak, hauen gaia izan dadiela **kontzientzia arazoa**: «Etxahun», «Sarako Lorea»,

«Urriki latza» – **gizarte problema**: «Bordaxuri», «Hiru ziren», «Paper mende» – edo **abertzaletasuna**: «Mugari tiro», «Matalas», «Orreaga».

Eta bere aldetik Ixabel Etxeberriak 2008an, Aurelia Arkotxaren zuzendaritzapean burutu eta Bordeleko Unibertsitatean ondorengo tituluaz aurkeztu tesian (*Piarres Larzabalen antzerkigintza 1950-1982 euskarazko antzerki identitarioaren paradigma*) beste honako hau, xehetasun handiagokoa dena presentatu zuen:

Dramak

1. Hilketak arruntak gaitzat dituztenak (*Senperen gertatua, Nor da hobendun*)
2. Historiarekin harreman zuzena dutenak (*Ibañeta, Ingles ginelarik, Gerla urte*)
3. Gazteen arazoak aipatzen dituztenak (*Hiru ziren, Paper mende*)

Tragediak

1. Historiarekin harremanak dituztenak (*Sarako Lorea, Etxahun, Bordaxuri, Matalas*)
2. Familietan gertatzen diren hilketak (*Nork hil du Oihanalde, Basabeltz*)

Komediak

1. Mugarekin zerikusia dutenak (*Intzolako bidean, Mugari Tiro, Kontrabandistak*)
2. Administrazioarekin zerikusia dutenak (*Okilomendi jaun mera, Herriko bozak, Manex ohoretan*)
3. Lan munduarekin zerikusia dutenak (*Portu xoko, Sehi berri, Lana eri*)
4. Ezkontza eta familiarekin zerikusia dutenak (*Mutil Berri, Lau donadoak, Dendarietan, Mekatutik, Irri eta nigar, Hila espos, Ferrando, Suedako neskatxa, Roxali, Piarrez gozo, Ziri-ziri, Eiherazainaren astoa, Bordaxuri*)

Sailkapen mota aski ezberdinak egin daitezkeela ezaguna da, ikuspuntua, begirada eta garrantzia non eta nondik zuzentzen direnaren arabera. Eta historia aipatzen denean, batzuetan argi dago pertsonaia errealak direla, benetan izandakoak (*Matalas, Bordaxuri, Etxahun...*) eta bestetan irudime-nak asmatuak (*Lartaun...*). Besteak beste, izenondoak adierazten duenaren ildotik hor ditugu: teatro abertzalea, teatro herrikoia, teatro nazionala, tea-tro erregionala, teatro klasikoa, teatro erromantikoa, teatro antropologikoa, teatro identitarioa, teatro epikoa, teatro dokumentala, teatro iraultzailea, absurdoaren teatroa, krudelitatearen teatroa, egunerokotasunaren teatroa, teatro pobrea, teatro esperimentalta, teatro panikoa... eta beste.

Baina gure gaia harrerarena denez eta testuei dagokiena ahalik eta osa-tuena ematen saiatuko garenez beha dezagun orain Hego Euskal Herrian aurkeztu ikuskizunei dagokiena.

Urtea	Teatro taldeak	Antzerkia
1958	Ordiziako taldea	<i>Okillomendi alkate</i>
1960-XII-21	Eusko Iztundea (Donostia)	<i>Damu latza</i>
1962-XII-21	Eusko Iztundea (Donostia)	<i>Etxaun</i>
1964-IX-18	Jarrai	<i>Nor Alkate</i>
1966-IX-8	Eusko Iztundea (Donostia)	<i>Inpernuko dirua</i>
1966 ing.	Allerru taldea (Lezo)	<i>Senperen gertatua</i>
1970	Intxixu taldea (Oiartzun)	<i>Lartaun</i>
1971	debekatua	<i>Bordaxuri</i>
1972	Intxixu taldea (Oiartzun)	<i>Aralar</i>
1974, 1975	Intxixu taldea (Oiartzun)	<i>Orria 778</i>
1975-I-3	Goaz taldea (Deba)	<i>Senperen gertatua</i>
1989	Ostibarreko taldea	<i>Suediako neskatxa</i>
1990-VII-21	Goaz taldea (Deba)	<i>Ihautiriak</i>
1998-IV-4	Bordaxuri taldea	<i>Bordaxuri</i>

Zortzi teatro talde eta hamaika antzerki ezberdinen berri lortu dugu gure harrera ehizan. Litekeena da, eta ez dut dudarik, eman dudan zerrenda hau zabalago eta handiago izatea, baina ez dut gehiago aurkitu hemengo eta handiago aztertzen eta arakutzen aritu arren.

Dena den, hau ere euskal erakundeen errua da, zeren eta 1984an proposatu nuenean *Antzerti* aldizkarian *Antzertiteka bat* eratztea eta bertan Teatro edo Arte Eszenikoen Dokumentazio Zentro bat, ez nuen erantzun baikorrik jaso eta orain agian jasoak genituzkeen xehetasun gehienak. Tamalez, duela hogeita hamar urteko eskaera hura bidean galdu zen eta orain hutsuneak eta lanak ditugu ikerlanak eta tesiak egitean eta zuzentzean behar bezala taxuz eta seriotasunez burutu daitezten.

Gorago aitatu dugu duela mende erdi bat Labaienek argitaratutako *Teatro euskaro* delakoan badakarrela artikulu bat EGAN 1957an plazaratua, non ematen zaigun beste zenbait informazioren artean Larzabalen antzertiaren berri modu honetan, hain zuzen: «[...] Orregatik pozgarriago zaigu jakitea Villafranca-Ordiziako talde batek ango euskal jaietan *Okillomendi Alkate* antzeztu dutela...».

Eta Koldo Mitxelena bere *Historia de la Literatura Vasca* (1960: 152) delakoan euskal teatroaz mintzo zaigularik gorago esandakoa dio, bitxia delarik aipatzen dituen antzerki batzuk oraindik argitaragabeak baitziren, alegia, antzerki ongi egituratua, nortasun handikoa eta bizitasunez beteata zela.

Esan bezala, bitxia da aipatzea handik bi urtera argitaratuko ziren antzerkiak, esplika daitekeena jadanik argitaratzeko Zavalari bidaliak eta berak irakurriak izanak zituelako edo komentarioren bat *Herria* aldizkarian. Urte honetako San Tomas jaietan, programak dioen bezala Antzoki Zarra deituan, Euskal Iztundea taldeak arrakasta handiz arratsaldeko hiru saio ezberdinetan taularatu zuen *Damu Latza* deitu antzerkia. Eta ikuskizun honen berri eta komentarioak agertu ziren bai *El Diario Vasco*-n, bai *La Voz de España*-n, Donostiako bi egunkari nagusietan, bai eta Baionako *Herria*-n.

Azken honetan *Ikusliarra* bezala sinatzen zuen komentariogile anoniemoak zioen:

[...] Hiru aldiz kokoteraino beteata zela eta ez dutela sekulan hola-ko errekestarik izan [...] gaude ez dutela Larzabal Jaunaren lanek Gipuzkoako eskuaren deus galtzen, edo ez ote duten bederen zerbait irabazten...ez Zokoko erretoraren eskuaren gatik, hau garbienetarik eta azkarrenetarik baita, bainan Gipuzkoako eskuara ederrak badue-

lakotz halako gordin eta jaun-aire bat teatroari ezin-hobeki dohakio-na...

Halaber Melillan eta Madrilen kazetari lanetan aritu ondoren Donostian teatro kritika egiten zuen Teodoro Goñi de Ayala (Tolosa 1890 - Donostia 1967) bezala sinatzen zuenak honakoa zioen:

La interpretación del Grupo de Arte de la Escuela de la Lengua y la Declamación Vasca del Ayuntamiento donostiarra fue como siempre magnífica, principalmente por lo que respecta a Jose María Etxe-veste y Javier Tolarechipi [...] Ni qué decir tiene que la concurrencia que llenó hasta abarrotar el Teatro Principal aplaudió con verdadero entusiasmo los finales de acto y varios mutis. (*El Diario Vasco* 1960-XII-22)

Goñi de Ayala kazetaria *El Diario Vasco*-n erredaktoreburu zen frankistak sartu zirenetik Donostian, eta aipatu Xabier Tolaretxipi (Donostia 1923-1976) antzezle eta komentariogile ere izan zen *La Voz de España*, *Zeruko Argia*, *Aranzazu...* aldizkarietan. Eta T. bezala sinatzen duenak *La Voz de España*-n ildo beretik diosku:

«Damu Latza» de P. Larzabal con un estilo «barriolano», pero de una original audacia, va engarzando sus personajes en un dolorido suspense, que, muchas veces llega a abrumar al espectador. Afronta de primeras el conflicto del hombre creyente convicto de asesinato pero confesado ante Dios y no hallado por la Justicia, no se obliga a expresarse como autor ante los hombres. Y he aquí que P. Larzabal con un libreto ágil y contundente... (*La Voz de España* 1960-XII-22)

Urriki latza, *Damu latza* eta *Senperen gertatua* titulu ezberdinez ezagutzen den lana Mixel Larralderen hilketaren inguruan dago taxutua, eta Senperereko Borotra erretoreak eskaturik aldatu zion izena. Mixel Larralderen kanta Pierre Hiriartek (+1920) moldatu zuen, zeinak dioen azken bertsoan:

«Senperen gertatzeko, oi krima trixtea,
Sortuz geroz zor dugu, guziek hiltzea,
Bainan ez zauku aizu odol ixurtzea,
Horrek ekhartzen baitu denentzat kaltea»

[Urkizu & alt., 2011: 72]

Liburu gisara Zavalak argitaratu zuen 1964an Auspoaren 34. alean, *bitarra*, hau da, gipuzkerazko bertsioa Luis Villasantek moldatu zuelarik. 1965. urte inguruan Lezoko Allerru teatro taldeak bere gerraurreko ohitura eta zaletasunari jarraikiz *Senperen gertatua* antzestu zuen, eta hamar urte beranduago Lukax Dorronsorok zuzentzen zuen Debako *Goaz* taldeak ere bai, hain zuzen, 1975eko urtarrilaren hiruan eta apirilaren bostean.

la Sebastián, 31 de diciembre de 1960

ET DIARIO VASCO

Página 9

BOXEO

Esta noche, en Mondragón, Clausura del Pleno del Consejo Nacional de Educación Física y Deportes

Y la revancha De Sosa-Puente (profesionales)

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

Clausura del Pleno del Consejo Nacional de Educación Física y Deportes

Se tiende a la creación de un instituto español de cultura física para vigorizar el deporte hispano

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

Hoy, en el Urumea, Arbizu-Ugarte contra Telleria y Echave II

Mañana, en Mondragón, Añano X y del Val contra Ezcurra y García Añio II

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

Clasificación de los boxeadores españoles según «L'Equipe»

Tony Ramos considerado en buen lugar

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

Recorrido de la clasificación de peso

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

Itinerario de la próxima Vuelta a Andalucía

Más de mil kilómetros por carreteras de primer orden

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

El Comité de Organización de la Federación Vasca de Boxeo...

ANTZOKI ZARRA BAZTERI EGUNA

TEATRO PRINCIPAL OJA DEL GARCERU

Nor da Eruduna?

FAGOR calefactor

Administrativo

Punto Blanco

Trescientos cuarenta y seis equipos comprometidos para el Rallye de Montecarlo

REGALOS DE NAVIDAD

STYLOS LIBRERIA LACOU

JUGUETES - REGALOS TODO A CEN FRANCO

ANTZOKI ZARRA TEATRO PRINCIPAL DAMU LATZA

REGALOS DE NAVIDAD BIARRITZ

STYLOS LIBRERIA LACOU

JUGUETES - REGALOS TODO A CEN FRANCO

Etchahun, sei gertalditako ikusgailua, 1951n idatzia, Hazparneko gazteek 1952ko azaroaren 15ean eta 16an taularatu zuten, *Herria* aldizkarian kritikak (gordinkeria...) eta laudorioak jaso eta 1953an *Gure Herrian* argitaratu zen. Larzabalen irudimen azkarrari aski izan zitzaion Piarres Lhandek eta Jean Larrasquetek 1946an argitaratu obra Pierre Topet Etxahunez (1786-1862) burutzeko bere tragedia.

Hamar urte beranduago Maria Dolores Agirrek zuzentzen zuen *Eusko Iztundea* teatro taldeak santomasetan aurkeztu zuen *Etxaun*, arratsalde bereko hiru emanalditan: 4.45ean, 7.30etan eta 10.30etan. Oraingo honetan ere arrakasta handiz. Goñi de Ayala antzerti kritikoak honakoa zioen:

[...] Pierre Larzabal tiene bien acusada una virtud esencial para todo autor, que es la de reflejar con exactitud y fijeza el ambiente y las características raciales del público a quien transmite su mensaje. Maneja con sencillez, sin retórica ni retorcimientos dialécticos el escarpelo cuando ha de corregir errores.

[...] La vida del bardo que ve en su propia desgracia la infidelidad de la compañera, materia propicia para entregado a su individual filosofía transmitir la consiguiente enseñanza a los demás y que, acaso en un momento de flaqueza espiritual –desde luego muy propio de los seres humanos– le arrastra a una desesperación de tal fuerza que no halla dique de contención, tiene una ejemplarizadora finalidad para las conciencias. (*El Diario Vasco* 1962-XII-22)

Hizkuntzari bagagozkio esan beharra daukagu, noski, taldeak erabili zuen bertsioa gipuzkeraz idatzitakoa zela eta Auspoan ageri ziren beste zenbait antzerki bezalaxe *bitara* emateko (KM 694.317) prestatua zegoela, baina ez zitzaion suertatu plazaratua izatea. Etxahunen bizitzak literaturan izan zuen oihartzunik jadanik bizi zelarik, Jean Baptiste Chahok frantsesez argitaratu baitzuen («Histoire du Poète Basque Etchahon de Barcus», *Revue des voyans* 1838) Pariseko aldizkari batean saio bat haren bizitzaren eta bertsoen antzeaz eta bere anaia Jean Pierrek itzuli *Barde baten izaitia* titulupean (*HEGATS* 5, 1991). Saio honetan dio bukaeran euskal mendietan barna ibiltzeko zoria izanez gero galdetzeko edozein haurri Etxahunen berri eta honek kantatuko zuela azkar haren bizitzaren kantaren hasiera hura:

«Mundin hanitz malerus arauz bazirie,
 Bena ez ni bezainik ihur beharrere,
 Ene emaztiaren nahiz izan jabe,
 Gaxua jarririk niz ihun lurrik gabe.»

Lhandek eta Larrasquetek moldatu edizio ederraren ondoren dator Pierre Espilek frantsesez argitaratu *Etchahun le malchanceux* (Euzkadi, 1947) eleberrria, eta Larzabalek *Gure Herrian Etchahun* (1953) argitaratu zuen urte berean Pierre Bordazaharre errejentak, «Etxahun Iruri» goitizenez, plazaratu zuen *Etxahun Koblakari* (Barkoxe 1953, 1962), eta geroago, besteak beste, *Matalaz* (Eskiula 1955) eta *Berterretx* (Maule eta Ligi 1958). Eta ohar gaitezkeenez, sujeta hautu bera egin zuten zuberotarrek eta lapurtarrek.

Jakina da Victor Hugok 1827an *Cronwell* eta 1830ean *Hernani* eskandala eta arrakasta handiz estreinatu zituenetik Alemaniatik zetorren erromantizismoaren historiarekiko joerari jarraiki, zabaldu egin zirela hainbat antzerki Europan zehar eta Euskal literaturan ere, drama erromantizismo berankor baten fruitu direnak. Hala, Jean Martin Hiribarrenen (1810-1866) *891an eskaldun gerla* antzerkia eskuizkribu gisara Xipri Arbelbidek 1991n argitaratu arte ezagutu ez zena, Piarres Harizpe (1854-1925) abadearen *Karmela* antzerkia, *Euskal Erria* aldizkarian (1886-87) plazaratu zena bertsotan eta zatika, Amaia Boneta eta Gurutze Aldabaldetrekuren edizioa arte (1992) ia ezezaguna, Serafin Barojaren *Pudente* (1879) opera erromatar garaian kokatua eta euskal operaren aitzindaria, Ramos Azkarateren *Beotibaroko atzarraren oroipena* (1886) Erdi Aro berantiarrean kokatua, eta beste. XX. mendera igaro eta Katalina Eleizegiren *Garbiñe* (1916) eta *Loreti* (1918), eta beste hainbatekin, **euskaldunen historia berreskuratzen eta goraiatzan** dituzten obrekin topo egiten dugu. Eta, gerra zibilaren ondoren ere, bide berari jarraituko zaizkio euskaldunen artean, Nemesio Etxaniz (*Irulearen negarra*, 1953), Jon Etxaide (*Begia begi truk*, 1978), edota Antonio Labaien (*Muñagorri*, 1978), hala nola Piarres Larzabal. Eta helburu berdintsua zuen Bigarren Mundu Gerraren ondoren sortuko den bai teatro historikoak bai eta egungo pastoralak.

Gure historia berreskuratzeaz eta goraiatzeaz aparte bazuen hirugarren xede bat drama historikoak, historiarekiko pasio zaharberrituak eta zen his-

toria ofizialak, espainolak eta frantsesak, ahanzten eta baztertzten edo gutxiesten zutenari herri kontzientzia eta memoria behar zuen tokia ematen saiatzea. Eta lehenaren medioz orainaren zenbait alde eta adierazpen debekatu eta zentsuratuak agerraraztea.

Hona nola kontatzen digun Larzabalek gertatu zitzaiona *Etxahun* ikustera joan zenean Donostiara:

Behin, Donostian, Santo Tomasetan, Victoria Eugenia antzokian emaiten zutelarik, jarria nintzen, nere burua ezagutarazi gabe, ikusleen artean, eta andere handi baten aldean. Antzerkian baitira senar-emazteen arteko solas minbera batzuk, nere aldeko andereak galdegin zaitan ezagutzen nuenetz egilea. Baietz, ezagutzen nuela. Harek orduan ea apeza zen ala presuna ezkondua. Nik aldiz, zergatik galdatzen zuen hori. «Zeren eta, zaitan ihardetsi, ageri baita idazle horrek senar-emazten arteko harremanak hurbiletik ezagutzen dituela». Nik orduan erantzun nion: «Baliteke nik jakin gabean, ezkondua izaitea, edo ezkondua bezala bizi izaitea».

Emankizuna bururatzean, zuzendariak taula gainetik bota zuen honela: Badakigu gutartean dela obra honen egilea eta eskatzen diot gain honetara agertzea». Nere aldeko andereak lepoa luzatu zuen, ikusi nahiz nor nondik aterako zen. Zuzendariak berriz: «Badakigu Larzabal jauna oso lotsatia dela, baina gutxienez bere tokian xuti dadila!» Orduan, kondenatu handiaren pare, xutitzen hasi nintzen, baina andere handiak, bere aldetik: «Aizu, ez xuti otoi! Usteko dute Larzabal zarela!»

Baina ikusi zuelarik azkenean, egiaz nor nintzen, haserre gorrian, atera zen kanpora. (Xarritton ed. 1998: 174-175)

Piarres Lafittek 1963ko azaroaren 10ean egiten dionean Piarres Larzabali Euskaltzaindian sartzearen solasaren ihardespina honelaxe dio mintzatzen ari garen gaiaren gainean:

Nago, bizkitartean, ez direnez ageriegi han-hemenka zure xede onak, bereziki predikuaeren eite duten zombait atheralditan: «**Mugari tiro**» delakoak bazuen itzalxka hori. Eta ez othe daukuzu *Etxahun* puska bat edertu zure «moralari» indar gehixago eman beharrez? Badakit antzerki-egilek gaien aldatzeko dretxo edo eskubidea badutela, bainan ez da erraiteko baizik.

Halere bizia badariote ausarki zure komediek...

[...] Hitz batez, eta huntan bururatzen dut: teatro-idazle handia zira, bertze asko dohainekin. Euskaltzaindiak ene ahotik erraiten dautzu bihotz-bihotzetik «ongi-ethorri» (Piarres Lafitte, *Gure Herria*, Baiona 1963: 332-339)

Gabriel Arestik 1964. urteko maiatzaren 13an Donostiako antzerti astean hitzaldi bat eman zuen titulu honekin: *Euskal teatro berri baten beharra: euskal komedia*. Eta bertan beste zenbait iritzi interesgarriren artean honako hau zioen euskal antzertigintzaz eta antzerkigileez:

[...] Lotsa bagina bezala eskribitzen dugu, eta hau gure bekatu haundi bat da, gaurko euskal teatroak dadukan akatsik eta hogenik larriena. Hogen itsusi honetatik, nire iritzian, hiru idazle salbatzen dira, lapurtar bat, gipuzkoar bat eta bizkaitar bat: Pierre Lartzabal, Andoni Maria Labaien eta Agustin Zubikarai. Hauei eskerrak gure teatroa ezta hain gauza baldarra, hain gauza traketsa, hain gauza iluna. Baina geroago itzuliko gara zeregin honetara ere.

[...] Uste dut, nire iritzi egiazko, leial eta zintzoa da Teatrozko Euskaltzaindi edo Euskal Antzerti Zaindi horren buruzagia Tolosako jaun Andoni Maria Labaienek izan behar duela. Eta antzerti-zaintzat hautatu behar direla Sokoako parroko Piarres Larzabal eta Ondarroako Augustin Zubikarai jauna, lehen aipatu ditudanak, hiru hoiek direlako gure teatro-idazlaririk hoberenak.

Hamaika gai ezberdin jorratu zituen, noski, Larzabalek eta horien artean bat Ameriketako emigratioarena izan zen, jadanik 1853ko Anton Abbadia-
ren Lore jokoetan agertu zena. Beraz mende bat lehenago. Kontatzen digu-
nez, 1950. urte inguruan Euskal Herrian *bazen asko solas eta kalapita ere, batzu Ameriketarat joiatearen alde, bertze batzu kontra*, eta joan zitzaizkiola gazte batzuk idatz zezan gaiaz komedia bat. Bertan artzain izandako anhuar-
tar batekin luze mintzatu ondoren burutu zuen antzerkia 1957an, urte be-
rean Ezpeletan eta Donibane-Garazin jokatu zutelarik. Hau bost urte be-
randuago Zavalak *bitara* moldiztegiratu Auspoa Bilduman hamalaugarren
zenbakiaz **Iru ziren** titulupean. Eta urte berean **Herriko Bozak edo nor
Alkate** Manuel Lekuonak gipuzkeraz emana. Aitzinsolas moduan ematen

digu Larzabalek berak hitz gutxitan zein den bere poetika teatrala eta zein helburua. Hona bada hasiera:

Nere antzerki-gaiak, kasik denak, dira Eskual-Herrian edo bederen Eskualdunen artean gertatu edo gertatzen diren harat-hunatak.

Antzerki horien mamia, zintzo edo irrigarri, da bethi erakaspén emaile.

Nere erakaspéna da, gutiz gehienetan oraiko egunari dohakona, Eskualdungoaren akulatzaile, jende handien harrotzale (1962: 8).

Beraz, *castigat ridendo mores* errefrau latindar ospetsuari eta Molière-ren eskolari jarraikitzen dio Larzabalek zuzen-zuzenean. Hala bada, irriaren birtartez euskal gizartearen portaera gaiztoak kritikatzén, zuzentzen, eta hobetzen saiatuko da.

Jarrai teatro taldeak XXI Donostia 'ko Euskal-Jaiak programaren (hau gaztelaniaz eta euskaraz idatzia zegoen) barrenean eman zen 1964ko irailaren 18an Teatro Príncipe deitu antzokian honako aktore eta zuzendariak osatzen zutelarik banaketa:

Nor Alkate

ALKATEA	Juan Antonio Arozena
JAUN PHELIPE	Xabier Goenaga
GREGORIO	Joseba Aldanondo
PERRATZAILEA	Peli Uranga
JOSE	Erramun Saizarbitoria
PAKO	Joseba Andoni Goñi
XIXON	Joxe Mari Aristi
OSTATU ANDRE	Mertxe Uranga
BERTA	Arantza Gurmendi
JUSTIÑA	Karmelo Esnal
DOLOREX	Mirari Muxika
Zuzentza-antolaketa	Iñaki Beobide

Liburu edizioaren aitzinsolaseko zenbait hitz jasotzen zituen programak, eta gai irrigarriak gogoko izan arren autoreak *Ez ditu amets utsak gogoko*,

*funtsazkoak baizik, zioen. Ez pentsatzeko bozkatzearen kondena egiten zue-
nik, urrats errespetagarri eta zintzotzat baitzuen, gizonak emeki eta nekhez
beretu duen dretxo bat. Zorigaitzez, dretxo errespetagarri hori ez da bethi erres-
petuki baliatua...*

Jarraí teatro taldeak 1964an hiru obra ezberdin aukeztu zituen: maiatza-
ren 17an Donostiako Antzoki Zaharrean Eugenio O'Neill-en *Diff'rent-
Bestelakoa*. Nemesio Etxanizek itzulita; irailaren 18an Teatro Príncipe-n
aipatutako Larzabalen *Nor Alkate*, eta abenduaren 13an berriro Antzoki
Zaharrean Gabriel Arestiren *Beste mundukoak eta zoro bat*. Aktibitate eta
mugimendu bortitza zeramaten, zeren eta jadanik beste obren artean John
Prietsley-ren *An inspector calls 'Ertzaña etxean'* antzeztua zuten (Itz.: J. Le-
kuona) Donostian, Tolosan, Bilbon, Iruñean, Eibarren, Arrasaten, Berga-

ran, Deban, Azpeitian, Andoainen, Añorgan, Hernanin, eta Lekeition, eta Tennessee Williams-en *The Glass Menagerie* 'Kristalezko iruditxoak' (Itz.: J. Lekuona). *Zeruko Argia* astekarian artikulua mordoxka idazten zuten teatroaz eta beste anitz gaiez Tolaretxipik, Saizarbitoriak, Letek, eta Beobidek. Horrela bada, Leteri eginiko elkarrizketa batean honakoa izan zen kantari, poeta eta antzerkigilearen erantzuna:

– Xabier, zer diozu gaurko euskal-teatroaz?

– Azken denbora auetan Lartzabal jauna izan da euskal teatroari kolore pixka bat eman diona. Bizkai aldetik, Zubikarai jauna ere jarri genezake lan prestu batzuen jabe bezela. Baño nere iritiz Gabriel Aresti izan da euskal teatroa kalidatezko bide berrietara zuzendu duena. Joan dan dagonillaren 13an ikusi gendun Donostin *Beste Mundukoak eta zoro bat* Arestiren obra jatorra eta esan genezake egun artan eta obra arekin asi zela euskal-teatro berria. («Elkarrizketa Xabier Leterekin», *Zeruko Argia*, 1965-I-24.)

Ez ziren gelditu erantzunik gabe Leteren hitz haiek ez eta ordura arte eginiko euskal teatroarekiko beste batzuk gogorxkoagoak zirenak. Piarres Larzabalek 1965eko ekainaren 25ean eman zuen Donostian hitzaldi bat *Gure Pastoral*a titulupean. Donostiako XXIII. *Euzko Jaietan*, alegia 1966an, *Antzoki Zaarrean* Euskal Iztunde taldeak aurkeztu zuen irailaren 9an, iragarriak zioen bezala, Larzabalek egindako *Inpernuko dirua* psikologi-antzerkia. Zentsurak seinalatzen zuen eran hamasei urtetik gora zutenentzat zen zilegi soilik. Testuak, gorago agertu dugun bezala Koldo Mitxelena Kulturunean 091 ANT doc-67- bezala dago katalogatua, Agora saria merezi izan zuen.

Baina itsuskeria handia gertatu zen eratzaileren partetik, zeren eta Larzabalen plika galdu zela eta honen aitzakian berriro epaimahaia (Labaien, Zubikarai eta Karraskedo) bilarazi zuten eta honek Pedro Sarriegik idatzitako *Jokaldi txar bat* antzerkiari eman zion saria. (I. Beobide, «Infernuko dirua edo Larzabal «aferra»», *Zeruko Argia*, 1966, Irailak 18). Ez zen lehen aldia horrelakoak gertatzen zitzaizkiola, Ordizian *kanpoko*a zelako eman baitzioten bigarren saria, Beobideri egindako elkarrizketa batean salatzen denez.

Gaiak diruarenganako atxikimendu gehiegizkoak dakartzan kalteak azpimarratzen ditu, eta Etxebeste eta Alkorta aktoreak goresten zituen be-

Anton Luku zuzendari, obra hau Garazin berriro taularatu da 2013an, ia mende erdi geroago, bere funtsezko balioak argi uzten dituelarik.

Ezaguna da ere ETAk 1968ko abuztuaren bian hil zuela Meliton Manzanasko torturatuaren ezaguna eta askok sufritua. Biharamunean Gobernuak Gipuzkoarako *Estado de excepción* delakoa dekretatu zuen eta makina batek pasatu beharra izan zuten polizia-etxetik eta kartzelatik, tartean Joseba Arregik.

Urte honetan, famatua ere Pariseko maiatzeko mugimenduagatik, Telesforo Monzonekin batera *Matalas* obraren zuzendari izandako Roger Idiartek kontatzen du nola joan zirenean Baionako teatroko administratzailearengana antzokia alokatzera, honek esan zien ea nola espero zuten sala betetzea, teatro frantsesak lortzen ez zuenez gero. Hala eta guztiz ere euskal teatroak bete egin zuela antzokia. Daniel Landartek esaten digunez, *Etxahun*, *Bordaxuri*, *Matalas...* pastoral berrietako beste pertsonaia ospetsu anitzetan gertatzen zen bezalaxe (*Etxahun* 1962, *Santxo Azkarra* 1963, *El Señor de Iruri* 1966, *Chiquito de Cambo* 1967...) asmo didaktiko argi eta garbi batekin saiatzeko da birsortzen eta asmatzen historia irudimenaren laguntzaz eta anakronismo poetikoz beteaz.

Matalas antzerkia Etxeberriak (2008:188) Larzabalen antzerkien artean gailurtzat jotzen du, eta harreraz mintzo dela honakoa: *Batzuek erran zuten Matalas Larzabal zela. Hierarkiari aurre egiten zion apaiza, agintariak zalantzan ematen zituen apaiza, herriaren alde egiten zuen apaiza eta sakrifizioaren egiteko prest zena helburuak merezi bazuen...*

Bost edizio ezberdin izan zituen Hegoaldean *Matalas*-ek (Antzerti 1984, Elkar 1992, Azpeiti 1997, eta Hiria 2010 eta Egan 2015) ez dena gau erdiko ahuntzaren eztula, antzerki batentzat, Susa aldizkarian lehenak ere Mikel Antzaren komentarioa merezi izan zuelarik.

Eugenio Arotzenak kontatzen digunez (2006:108) 1968ko otsailaren 28an hasi zituen harremanak Piarres Larzabalekin eta handik hogeit egunera Oiartzungo Estankoa bezala ezagutu ostatuan izan zuten afaritxoan aurkeztu zuten idatzia *Lartaunen historia* antzerkia. Tartean Eugenio eta Piarresekin batera Xabier Lete eta Juanito Iñarra zeuden. Urte bukaerarako obra prestatua zeukaten Intxixukoek, baina 1969 urte osoa pasatu omen zuten

baimenaren zain, baimena iritsi zitzaionarik Ignacio Albelaiz (sic) eskaera egileari 1970ko urtarrilaren 13an *Lartaum* konpainiari.

Otsailaren 21ean antzeztu zuten frontoian Arozenaren zuzendaritzapean 26 antzezleri oiartzuarrek obra, hala nola Xabier Lete eta Maria Lourdes Iriondo kantari ezagunek, arrakasta handiz, *Lartaunen historia*, non tratatzen ziren euskaldunen eta erromatarren borrokak. Herriko festetan (Abuztuak 8an) berriro antzeztu zen eta ondoko baldintza honen pean eman ziren baimena alkateak, alegia, behar ziotela bi mila pezeta ordaindu herriko *Hospital-Asilo* deitzen zenari.

Oiartzun, Urnieta, Zarautz, Hernani, Usurbil... Hamar herri ezberdinetan antzeztua izan zen *Lartaum*. Zarautzen antzeztuar zeudela gobernadore zibilaren agindu zorrotza iritsi zitzaion, non esaten zien Piarres Larzabalen antzerkirik gehiago ez antzezteko, non eta talde guztia kartzelatzea nahi ez bazuten. Larzabalek Hernanin ikusi zuenean obra, berak idatzitako *Pastoral gisakoa*, oiartzuar erara, honakoa esan zuen: *Hau ez da nire antzerkia*.

Halere, ez bat bakarrik baizik eta beste bi ere idatzi zituen oiartzuarentzat: *Aralar* eta *Orria* 778. Eta bilatu behar zuten zentsura nolazpait pasatzeko modua eta Eugenio Arozenak antzerkia berea balitz bezala aurkeztu zuen baimenerako. Hona bere hitzak zuzen-zuzenean:

Piarres Larzabalek *Lartaun* antzerki lana idatzi zuen Oiartzuarentzat eta taularatu ondoren izan zuen arrakasta ikusi-ta pentsatu genuen ego-ki izango zela beste antzeko lan bat idaztea eta baita azkar idatzi ere. Lan hau «Aralar» izan zan, (gutxi gora behera 1971. urteko uztaila izan zen) baina garai haiek ziren, ziren bezalakoak eta gobernu espainolak Larzabal «Index»en sartu zuen eta izena bera ere aipatzea anatema bihurtu zen. Horrela *Aralar* antzerkia gustatu zigunez baimena Gobernu Espainiarrari eskatu behar zenez nirea bailitz bezela baimenak eskatu ziran. Horregaitik baten batek nire izeneko «Aralar» antzerkirik agertzen bada edo ikusiko balu, hau Piarres Larzabalena da» pentsatu zazue kondairan hartu beharra izan genuen bidezidorra izan zela.

Zentsuraren sailkapena hauxe zen: 18 urtetik gorakoentzat, eta zenbait kapitulutan ez soilik aldaketak baizik eta ezabatze osoak sufritu zituen. Hogeita hamar aldiz jokatu zen, (ekainean Ataunen eta irailean Oñatin, adibidez) eta Tolosako teatro zaletuen lehiaketa elebidunean lehen saria irabazi zuen (1973-IV-25) hamahiru talde ezberdinen artean.

Sunbillan ere antzeztu zen *Diario de Navarra* egunkariko kronikagileak honelaxe titulatzan zuelarik: «*Aralar*» *Pastural tankerako antzerkia*. Gaia oso ospetsua zen, Francisco Navarro Villosladak idatzitako *Amaya o los vascos en el siglo VIII* nobelaren gainean eratua, baina aski modu librean.

Mikel Forkadak burutu kartela Aralar antzerkiarentzat

Bordaxuri 1971n debekatu zuten bezala, 1973an Pio Barojaren *Altzateko Jauna* antzezteko Xabier Letek egin eskariari ezezkoa eman zion zentsurak, baina halaz ere jarraitu zuten Intxixuko taldekoek fermuki eta 1974-1975 urteetan *Orria 778* aurkeztu zuten. Hemen frankoak, mahometanoak eta baskoiak agertzen ziren borrokan, eta Eugenio Arotzenak esaten digunez arrakasta handiz:

Orria 778 edo *Altabizkarko kantua* 52ren bat aldiz antzeztu zen 47 herritan, besteren artean lau hiriburuetan, baita Zaragozako Ikastetxe Nagusian ere. Batez beste 450 ikusle izatera iritxi zen. 1975. urteko udazkenara arte *Orria 778* antzerki lanarekin jarraitu genuen beste berri bati ekin genion artean.

Orria 778

1975eko apirilaren bostean Goaz taldeak *Senperen gertatua* antzeztu zuen Lukax Dorronsoreoren zuzendaritzapean. Franco 1936tik gobernatzen ari den diktadorearen heriotza urtea da eta epe berri bati hasiera emango zaio. Zentsura desagertzeko bidean da, baina honek ez du suposatzen Larzabalen antzerkiak gehiago antzeztuko direnik, zeren eta Eusko Jaurlaritzaz sortzen denetik (1977), eta honen Kultur Kontseilaritzapean Antzerti Zerbitzua, mendea bukatu arte soilki Larzabalen hiru antzerki antzeztuko dira Hego Euskal Herrian.

Debako III. Antzerki astean, 1989an Ostibarreko taldeak *Suediako neskatxa* jokatu zuen. Hurrengo urtean, hau da, 1990ean, Goaz talde debarrak *Ihautiriak* eman zuen eta XII. Antzerki astean Azpeitian 1998an Bordaxuri taldeak *Bordaxuri* taularatu zuen.

Lukax Dorronsoro Goaz taldeko zuzendariak adierazten duenez, 76tik zuten antzezlan hau eskuartean, multikopiaz ezkutuan zabalduriko kopia hain zuzen, eta 1989an eutsi zioten testu moldaketari eta euskara batuan

ezartzeari. Eta *Ihauteriak* tituluak ez du zerikustekorik garai bateko antzerki ohikoarekin, baizik eta satira, fartsa bat da, delako ihauterietan egiten diren modukoa; gaia, ordea, muga du.

Frantxua Cousteau taldeko zuzendariak zioen: «Bordaxuri Euskal herriko antzerki zahar bat da, Hazparnen kokatua, duela 50 urte inguru idatzia. Guk gaukotu egin dugu. Baserri bateko aita-semeen arteko ika-mikak jorratzen ditu, seriosa halaz ere. Maule eta Miarritzeko emanaldietan gazteak ere hurbildu dira eta pozik gara horrekin, obra ezagutzen duelako jin baita jendea. Deliberatu genuelarik *Bordaxuri* emaitza 'hori zaharkitua da' erran ziguten batzuk. Emaitza ikusita garbi dago halako istorio bat kontatzen ahal dela, baserri batean kokaturik ere, ez baitigu inortxok ere erran itxura zaharkitua duenik» (ARGIA, 1998-IV-12)

Goaz, Debako teatro taldea, *Ihauteriak* (1990-VII-21)

Beraz, kezkaturik zebilen zuzendaria obraren zaharkitzearekin, baina geroago Anton Lukuk 2013an egin *Inpernuko dirua* antzerkiaren adaptazio eta moldaketa berrian funtsezkoena mantentzen da, eta horrek oinarri Larzabalen testuan dauka.

Honaino gure lantxoak, berriro deitoratuz 1984an eskatu genuen Antzertiteka edo Arte Eszenikoen Dokumentazio Zentroa oraindik ez edukitzea eta informazioa osagabe batekin lan egin behar izana, gure historia eta literatura era duinean ikertzeko.

Bukatzeko bada, Daniel Landarten hitzak erabiliko ditut euskal literatura eta bereziki teatrogintzako gailur izan zen Pierre Larzabalez:

Pertsonalki ezagutu dudan Piarres Larzabal gizon ona zen, biziki ona. Ausarta. Osoa. Balentrialaria. Zerbait buruan hartuz geroz, bururaino eramaten zuena. Irriz ezin ase eta denbora berean arras serioa. Errotik jendakina. Apez apala. Otoizlaria. Beti zerbitzu egitera ekarria. Iratzeder poetak erran lezake: emana. Bai, bere izaite guztia besteei ematen zien. Horiek horrela, «ttankako» bat bazuela?! Baina «ttankakorik» ez balu ukan, ez zen Larzabal izanen.

Bibliografia

Edizioak

- 1934 *Irri eta nigar*. GURE HERRIA.
- 1937 *Merkatutik*. GURE HERRIA.
- 1952 *Okilomendi Jaun Mera*. EGAN.
- 1953 *Etxahun*. GURE HERRIA.
- 1960 *Muthil berri*. GURE HERRIA 1960.
- 1962 ZAVALA, Antonio (ed.), *Bordaxuri*. Auspoa 11, Tolosa.
- Iru ziren*. Auspoa 14, Tolosa.
- Herriko bozak edo nor alkate*. Auspoa 21, Tolosa.
- 1964 *Senperen gertatua* (Itz.: L. Villasante). Auspoa 34, Tolosa.
- 1965 *Hilla esposatu* (Itz.: M. Lekuona). Auspoa 44, Tolosa.
- 1983 ANTZERTI ZERBITZUA, [Orria 778 edo] *Altabizkarko kanta*. Antzerti 64. Donostia.

- 1984 *Mugari tiro*. EGAN.
- 1984 *Sarako lorea*. EGAN.
- 1985 *Suediako neskatxa*. EGAN.
- 1985 *Berterretx*. EGAN.
1987. *Ihauteriak*. EGAN.
- 1989 *Aralar*. EGAN.
- 1984 ANTZERTI ZERBITZUA, *Matalas*, 1. ed. Antzerti 69. Donostia.
- 1992-1997 XARRITTON, Piarres (ed.), *Idazlanak*. (I-VII), Elkar, Donostia.
- 1997 *Pierre Larzabal Carrere (1915-1988) Azpeitiko antzerki topaketak, Oroituz. Heriotzaren hamargarren urtemugan*.
- 2010 AURKENERENA, Joxeba (ed.) *Larzabalen antzerki kaierak*. Hiria, Donostia.
- 2015 *Matalas*. EGAN.

Internet: ik.: Klasikoen krisailua & Armiarma.eus

Liburu eta artikulak

Aresti, Gabriel, «*Euskal teatro berri baten beharra: euskal komedia*». *Artikuluak, Hitzaldiak, Gutunak*. Susa, Zarautz 1986.

Arotzena, Eugenio, *Euskal Antzerkia Oiartzunen*. Mugarri, 2006.

Etxeberria, Ixabel, *Piarres Larzabalen antzerkigintza 1950-1982: euskarazko antzerki identitarioaren paradigmak, eranskinak*. UB /BU, 2008.

———, «Piarres Larzabal (1915-1988) eta antzerki identitarioa», *OIHENART* 25, 2010, 199-215.

Labaien, Antonio, *Teatro éuskaro. Notas para una historia del arte dramático vasco, eta Teatro éuskaro. Entrevistas, Reseñas, Crónica. Catálogo de obras dramáticas*. Auñamendi, Zarauz 1965.

Landart, Daniel, «Piarres Larzabal». *EGAN* 2008-4. 61-66.

Mendiguren, Xabier, «Piarres Larzabalen idazlanak». *ARGIA* 1991-07-07.

Michelena, Luis, *Historia de la literatura vasca*. Minotauro, Madrid 1960.

Sudupe, Pako, *50eko hamarkadako euskal literatura. III. Antzerkia eta hamarkadaren ikuspegi orokorra*. Utriusque Vasconiae. Donostia, 2011.

Urkizu, Patri, *Euskal teatroaren historia*. Kriselu, Donostia 1975.

———, «Euskal antzertia iparraldean (1867-1939)», *Eskual Antzertia. Le théâtre Basque*. Ed. P. Bidart & Tx. Peillen Université de Pau, Bayonne 1987, 39-52.

——— (ed.), *Piarres Lafitte, Euskal Literaturaz*. Erein, Donostia, 1990.

——— «Jean Baptiste Chaho: Barde baten izaitia», *HEGATS* 5, 1991, 29-37.

———, «Anacronismo, panfleto y poesía en el teatro histórico vasco del post-franquismo», *El teatro Histórico 1975-1998. Textos y representaciones*. Visor, Madrid, 1999, 595-605.

———, & Intxaurrendieta Patxi, *Senpereko Kantu Xaharra. Oxtikenekoak*. Eusko Ikaskuntza, Donostia, 2001.

———, *Teatro vasco. Historia, reseñas y entrevistas, antología bilingüe, catálogo e ilustraciones*, UNED, Madrid, 2009.

———, «Euskal Antzertia Erbestean (1937-1959)», *Arte eszenikoak erbestean*. Koor. Iñaki Betiz & Mari Karmen Gil, Saturraran, Donostia 2009, 349-367.

Xarritton, Piarres, «Piarres Larzabal antzerkigile», *Piarres Larzabal, Matalas*, Antzerti 69, Donostia, 1984, 7-10.

——— (ed.), *Piarres Larzabalen oroitzapenak*, Elkar, Donostia, 1998.

Zenbaiten artean, *Literatura Terminoen Hiztegia*. Euskaltzaindia, Bilbao 2008.